

11-й випуск щотижневого дайджесту про вплив виходу іноземних компаній на економіку РФ

Підготовлено командою KSE Institute та членами Ради Директорів KSE за підтримки Міжнародного фонду "Відродження"; 18-24.07.2022

На початку російського вторгнення в Україну KSE Institute запусив аналітичний проект, який отримав назву "Самосанкції" (або SelfSanctions), спрямований на збір даних про іноземні компанії, які працюють на російському ринку та обмежують або припиняють свою діяльність. Експертиза даних була проведена спільно з фахівцями/спеціалістами Мінекономіки, МЗС та Мінцифри. База даних KSE Institute частково наповнена з бази даних Єльської школи менеджменту та інших відкритих джерел. База даних містить багато різноманітної інформації, ми збираємо щоденну статистику щодо зміни статусу іноземних компаній, що працюють/працювали на російському ринку та обмежують чи припиняють свою діяльність. Також ми створили Telegram-бот https://t.me/exit_ru_bot для відстеження/моніторингу новин про пріоритетні іноземні компанії (охоплення 1, 2, 3 або 7 днів моніторингу) і проводимо регулярний аналіз зміни курсів акцій і капіталізації материнських груп компаній, які мають або мали бізнес в Росії. База KSE частково базується на даних з [бази Yale's School of Management](#), сайтів [epravda.com.ua](#), [squeezingputin.com](#), [leave-russia.org](#) та інших відкритих джерел. Дані верифікуються KSE і компаніям призначається додатковий статус KSE. Дані щодо акцій взяті з Google і Yahoo Finance. Водночас база KSE є найбільш повною та вичерпною і містить на ~40% більше інформації, ніж більшість інших схожих за тематикою баз даних, оскільки вона також містить дані про кількість персоналу, доходи, капітал та інші фінансові показники, збирає останні оновлення та зміни у статусах, посилання на використані джерела, щоденні оновлення з telegram-бота тощо.

KSE Institute радий повідомити, що [завершено процес об'єднання](#) з проектом [leave-russia.org](#), розробленим командою волонтерів.

ЗНІМОК З БАЗИ ДАНИХ KSE на 24.07.2022

Кількість компаній, які **продовжують діяльність у Росії** (Статус KSE "залишаються"¹) – **707 (-3 за тиждень)**
Кількість компаній, які **скоротили поточні операції та призупинили нові інвестиції** (статус KSE "вичікують") – **469 (-2 за тиждень)**
Кількість компаній, які **згорнули російські операції** (статус KSE "виходять") – **1 130 (-27 за тиждень)**
Кількість компаній, які **завершили вихід з РФ** (статус KSE "вийшли") – **39 (+нова категорія)**

Станом на 24 липня ми ідентифікували близько **2 345 компаній, організацій і їх брендів з 78 країн та 56 галузей** і їхню позицію щодо роботи на ринку РФ, близько половини з них публічні. Для ~800 публічних груп компаній ми також ідентифікували (за можливості) їхній операційний бізнес в РФ (наявність контрольної частки в юридичній особі), що дало змогу підрахувати вартість інвестованого в країні капіталу (близько **116,7 млрд дол США**), локальну виручку (на загальну суму **228,3 млрд дол США**), а також персонал (близько **0,855 млн осіб**). **1 638 іноземних компаній** вже скоротили, призупинили або припинили свою діяльність в Росії. Також, на цьому тижні ми додали до інформацію про **39 компаній, які завершили продаж свого бізнесу в Росії**. Зібрана з офіційних реєстрів інформація вже доступна і систематизована у вигляді нового статусу KSE "вийшли" і представлена нижче в розділі "Тижневий фокус".

Як видно з таблиць нижче, станом на 24 липня компанії, які вже повністю вийшли з РФ, мали **187 тис чол персоналу, \$16,8 млрд річного доходу та \$6,5 млрд капіталу**; компанії, які оголосили про повний вихід з Росії, мали **103 тис чол персоналу, \$30,1 млрд річного доходу та \$17,6 млрд капіталу**; компанії, які призупинили свою діяльність на російському ринку, мали **117 тис чол персоналу, річний дохід у розмірі \$58,4 млрд і \$33,1 млрд капіталу**.

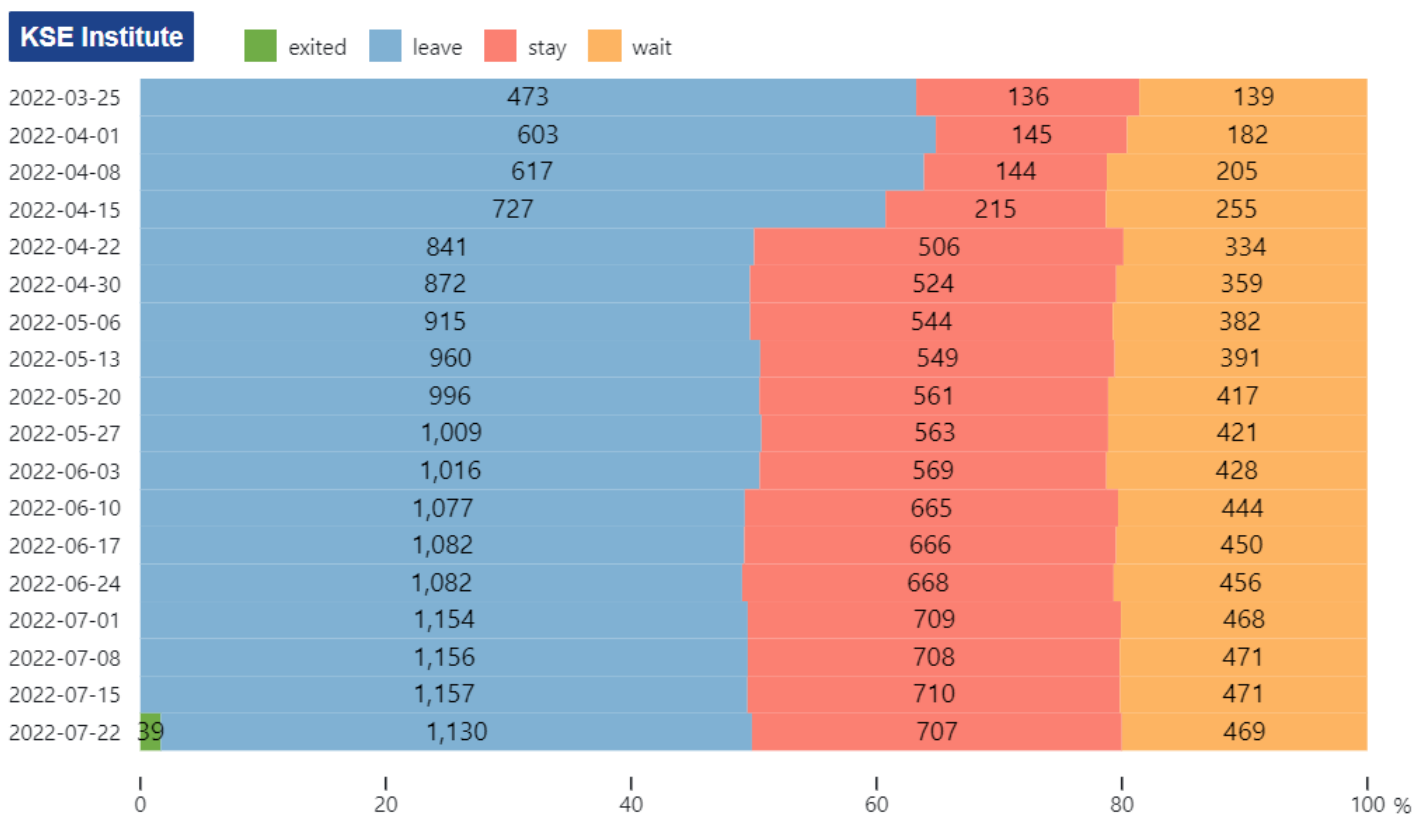

¹ - KSE status "leave" або "виходять" - Компанії, які опублікували на офіційному сайті компанії (або їхній реліз з'явився в іноземному виданні як FT, NYT тощо) що повністю завершують роботу в Росії або компанії, що офіційно повідомили що вони тимчасово скорочують операції в РФ
- KSE status "wait" або "вичікують" - Компанії, які опублікували на офіційному сайті компанії (або їхній реліз з'явився в іноземному виданні як FT, NYT тощо) що вони скорочують лише частину бізнес операцій, продовжуючи роботу по іншим операціям або компанії, які повідомили що відкладають майбутні інвестиції/розробки/маркетинг, при цьому продовжують свою основну діяльність
- KSE status "stay" або "залишаються" - Компанії, що ігнорують вимоги до виходу/скорочення діяльності в Росії, також компанії, які офіційно заявили, що залишаються в Росії або новин по їх виходу не було знайдено
- KSE status "exited" або "вийшли" - Компанії, які продали свій бізнес/активи або свою частку бізнесу місцевому партнеру та залишили ринок

Наведена нижче таблиця базується на даних, доступних для ~800 ТОП публічних компаній (що працюють / працювали в РФ²):

KSE Institute	Статус, присвоєний KSE	Кількість персоналу	Дохід, млн дол	Капітал, млн дол
	вийшли	186 715	16 849	6 541
	виходять , в т.ч.:	220 427	88 505	50 741
	намір про повний вихід	103 291	30 108	17 632
	призупинення операцій	117 136	58 398	33 109
	вчікують	297 492	76 735	41 538
	залишаються	134 269	42 191	16 503
	статус не визначено	16 815	4 025	1 405
	Всього	855 718	228 305	116 727

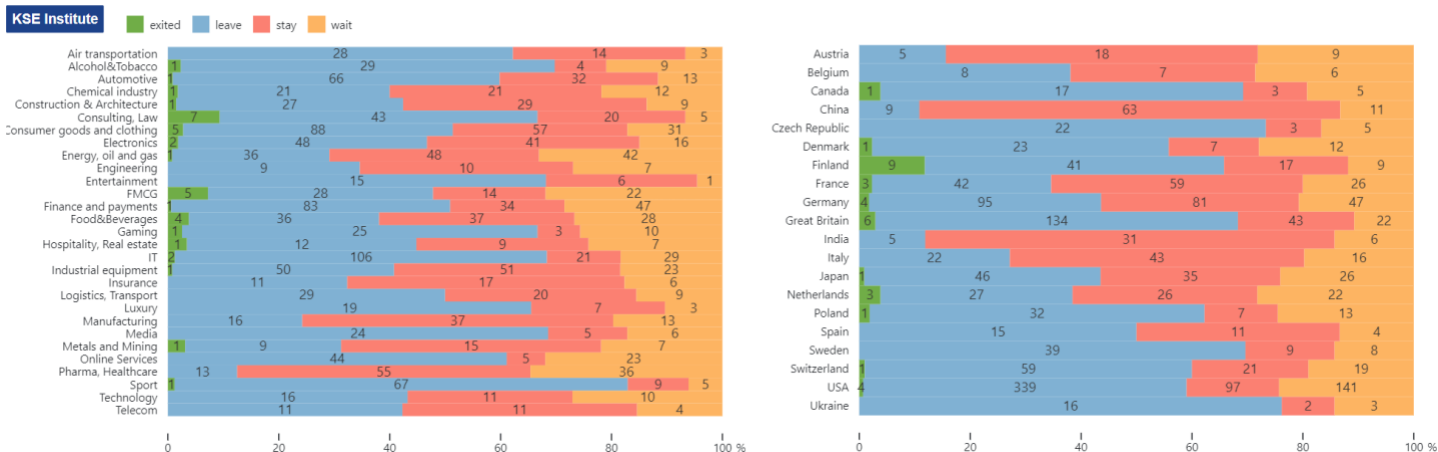
Якщо з початку російського вторгнення в Україну відсоток компаній, які згортають операції в РФ, різко зростав до середини березня, то протягом останнього місяця співвідношення тих, хто йде чи залишається, практично не змінюється, хоча ми все ще бачимо періодичне зростання частки тих компаній, які залишаються на ринку РФ. Тим не менше, близько половини (48,2%) компаній вже заявили про вихід з ринку РФ, але 30,1% все ще залишаються присутніми в країні і лише 1,7% здійснили повний вихід.

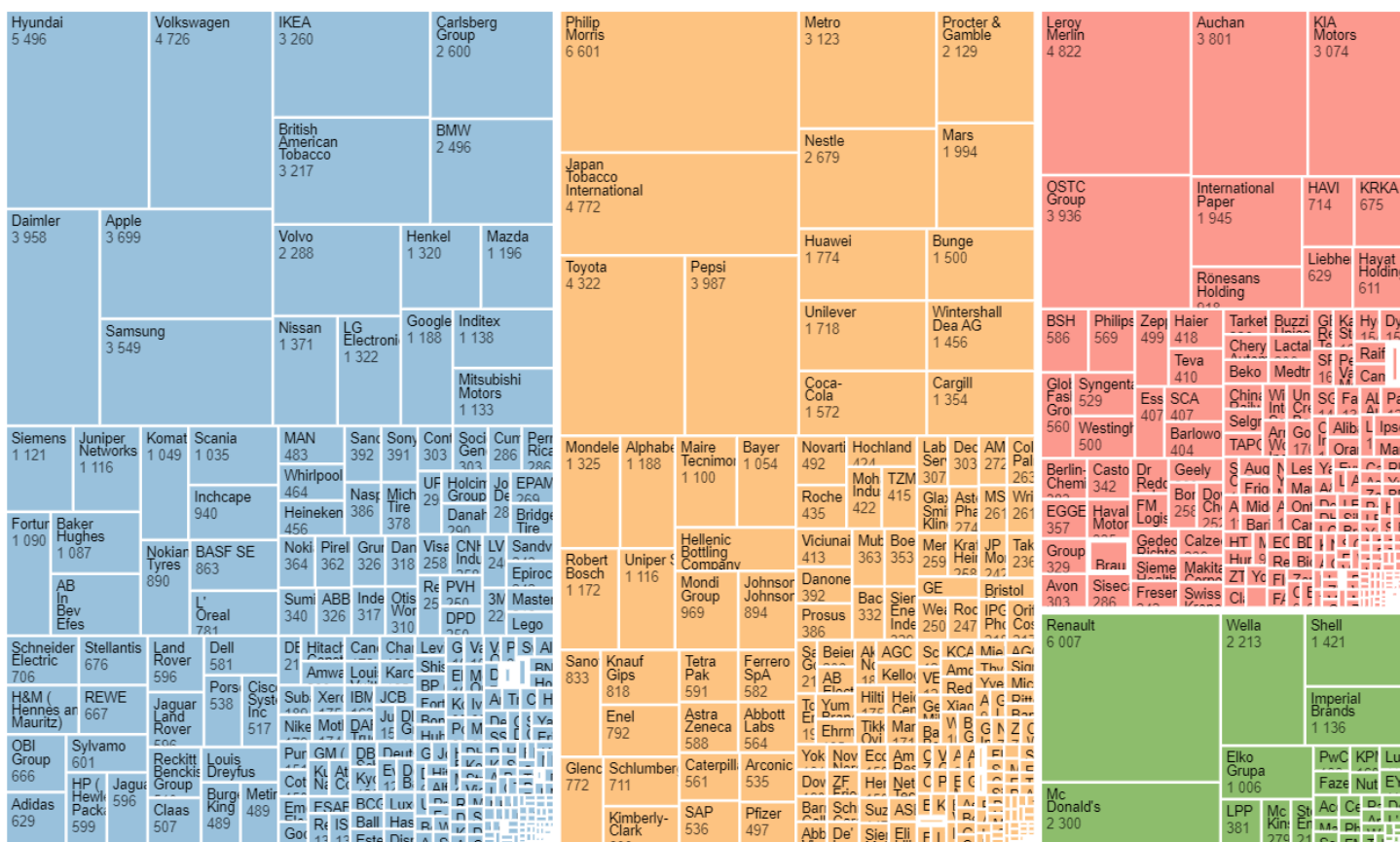
Дії компаній в секторальному розрізі і у розрізі країн (на підставі бази даних KSE, з не менше 20 компаній-представників на індустрію чи країну) наведені в графіках нижче.

² Станом на 19/06/2022 ми оновили базу даних розширеною інформацією по ~+400 новим компаніям. Також ми почали додатково відстежувати, чи компанії просто заявляли чи дійсно здійснювали якісь дії щодо виходу з країни (наразі ми спостерігаємо дуже малу кількість таких компаній). Поки що ми знайшли інформацію лише про декілька компаній, які почали продавати свій бізнес в Росії. Навіть для більшості з них – це лише намір або вони тільки почали процес продажу. Все інше – переважно заяви чи якісь попередні кроки. Перша зібрана інформація вже доступна і систематизована у вигляді нового статусу KSE "вийшли".

Рішення іноземних компаній у розрізі країн та секторів:

Рішення ТОП іноземних компаній у розрізі локальної та глобальної виручки³:

³ KSE Institute розпочав розробку нового модуля **ВІ-аналітики** з великою кількістю інформаційних дашбордів, перший вже доступний на сайті <https://leave-russia.org/>, слідкуйте за подальшими оновленнями

Amazon 469 822	Apple 378 323	Volkswagen 264 511,4	Axa 129 159	GM (General Motors) 127 004	Allianz 121 023	BMW 117 601	Valero Energy 108 332	Exxon Mobil 278 981	Alphabet 257 637	Amerisource Bergen 221 101,1	Glencore 203 751	Gold Sachs 58 982	Marub 58 644	Unilever 55 44	Airbus 55 13	Saint-Gobain 46 666	Nippon Steel 46 666	Deere 44 41	Idemitsu 44 22		
		American Broadcasting Company (ABC) 221 101,1	Fortum 118 829	Deutsche Telekom 118 071	Meta 117 929	Honda 105 54	Dell 101 19	Aldi 106 300	Trafigura 231 000	Toyota 228 461,3	Microsoft 184 903	Total Energies 184 634	Toyota Tsusho 56 377	AbbVie 56 197	Dow 54 966	Novartis 52 87	Bay 46 666	Bristol Myers Squibb 43 43	Abt 43 43	Tokio Marine 43 43	
Samsung 217 723	Costco 210 219	Chevron 155 606	Mercedes-Benz 141 551,7	UPS 97 287	Hyundai 91 581,2	Hitachi 74 515,9	Sony 73 025	Bank of China 72 988	Uniper SE 173 463,3	Gunvor Group 135 000	JP Morgan 130 898	ADM 85 249	Pepsi 79 474	Marathon Petroleum 37 035	UBS 35 5	Oilfield Services 33 9	Mondelēz 28 729	Metro Group 27 53	Vesta 26 16	Coastal Energy 26 16	
Stellantis 157 965,8	BP (British Petroleum) 156 786	Vitol Group 140 000	Ford Motor Company 136 341	FedEx 91 683	EDF 89 333,4	Eneos 73 226,7	Bank of China 72 988	Disney 72 988	Cargill 114 700	Enel 93 039,9	Electric France 91 169	GE 74 196	Roche 68 635,1	Takeaway.com 26 4	Toshiba 25 4	Eaton 24 19	Credit Agricole 23 74	Intesa Sanpaolo 23 74	BNP Paribas 23 74	ING Group 23 74	
Nissan 64 200,7	Maersk 61 787	Panasonic 53 497,4	Vodafone 47 43	Nike 46 82	Nokia 46 82	Mazda 46 82	Morrisons 46 82	Baker Hughes 46 82	China National Petroleum Corporation 409 430,5	State Grid Corporation of China 363 100	Ping An Insurance 177 933,1	Wells Fargo 81 747	Peugeot 79 004,6	Morgan Stanley 75 26	AIG 53 10	Shell 261 504					
Rio Tinto 63 49	Boehringer 62 28	Alcoa 58 61	LG Electronics 58 18	Cisco Systems 51 5	TJ Maxx 48 5	IKEA 44 29	BNP Paribas 44 00	Adidas 44 00	China State Railway Group Company 157 855	China Railway Construction Corporation 152 711	Indian Oil Corporation 152 711	Wanji 152 711	Carrefour 78 317,4	China United Network Communications 44 44	Hindustan Petroleum 44 44	Haier 33 66	Auchan 33 40				
Christian Dior 57 35	CMA CGM 55 97	AB InBev 53 97	TSMC 53 97	Daimler 41 5	Banc Sant 41 2	The First 39 3	Sumitomo 39 027	Tata Motors 39 027	com 142 220,2	China Mobile 126 776,4	SAIC Motor 118 993	Koch Industries 115 000	China Construction Bank 109 710	Syracuse 67 121,1	Mitsubishi 67 121,1	Digital 67 121,1	Hindalco 67 121,1	Wanji 67 121,1	Deloitte 67 121,1	Renata 67 121,1	
J Sainsbury 22 500,2	Louis Dreyfus 22 500,2	3M 35 35	Honeywell 34 33	Danone 29 29	Inditex 29 28	AB InBev 28 28	Parsons 28 27	Gillette 27 27	Phillips 125 841	Alibaba 125 004,9	China Construction Bank 87 565,9	Tencent 83 712,4	DHL Global Forwarding 83 712,4	Intern 83 712,4	Cove 83 712,4	Strat 83 712,4	Teva 83 712,4	Geac 83 712,4	Unilever 83 712,4	Deloitte 83 712,4	Renata 83 712,4
Maersk 22 500,2	Qualcomm 22 500,2	Eni 22 500,2	Kuehne+Nagel 22 500,2	Tat Steel 28 28	CB 28 28	Parsons 28 27	CB 27 27	SoGen 27 27	China Life Insurance Company 87 565,9	Alibaba 125 004,9	China Construction Bank 87 565,9	Tencent 83 712,4	DHL Global Forwarding 83 712,4	Intern 83 712,4	Cove 83 712,4	Strat 83 712,4	Teva 83 712,4	Geac 83 712,4	Unilever 83 712,4	Deloitte 83 712,4	Renata 83 712,4
CNI 33 33	Mit Ele 32 32	Brit Air 30 30	Stamps 30 30	Porsche 26 26	Nvidia 26 26	Fujitsu 26 26	Sai 25 25	Pa 25 24	China Life Insurance Company 87 565,9	Alibaba 125 004,9	China Construction Bank 87 565,9	Tencent 83 712,4	DHL Global Forwarding 83 712,4	Intern 83 712,4	Cove 83 712,4	Strat 83 712,4	Teva 83 712,4	Geac 83 712,4	Unilever 83 712,4	Deloitte 83 712,4	Renata 83 712,4
CR 30 30	Jab 30 30	Scl Ele 30 30	Am Air 29 29	Netflix 26 26	Deuts Bank 26 26	Canon 26 26	John 25 25	Bridg 25 24	China Life Insurance Company 87 565,9	Alibaba 125 004,9	China Construction Bank 87 565,9	Tencent 83 712,4	DHL Global Forwarding 83 712,4	Intern 83 712,4	Cove 83 712,4	Strat 83 712,4	Teva 83 712,4	Geac 83 712,4	Unilever 83 712,4	Deloitte 83 712,4	Renata 83 712,4

ТОП компаній за глобальним доходом у світі і статусом KSE (в млн. дол. США), дані зібрані KSE Institute

ТИЖНЕВИЙ ФОКУС. НЕ СЛОВОМ, А ДІЛОМ - БІЛЬШЕ 40 КОМПАНІЙ ВЖЕ ВСТИГЛИ ЗАКРИТИ БІЗНЕС В РОСІЇ

Тоді як про плани вийти з ринку РФ повністю заявили більше 400 компаній і ще більше 700 призупинили діяльність, лише близько 40 компаній повністю завершили вихід з Росії. Щоб вийти, компаніям доводиться передавати свої активи безкоштовно, продавати з величезною знижкою, передавати або продавати власному менеджменту.

За словами Дмитра Кулеби, «Для порівняння: під час апартеїду в Південній Африці за понад 20 років з південноафриканського ринку вийшло лише близько 200 компаній. За 140 днів варварської агресії з Росії вийшло вже майже в шість разів більше»⁴. Проте для багатьох компаній вихід з ринку може розтягнутися на роки.

Про вихід компанії з ринку коментує Яцек Ольчак, CEO **Philip Morris**, в інтерв'ю Bloomberg Television: «Ми наполегливо працюємо над завершенням нашої присутності в Росії, але я не думаю, що це станеться протягом наступного кварталу [...] це досить складний процес»⁵.

Незважаючи на складність, окремі компанії вдаються до рішучих кроків. Як наприклад, **McDonald's** в громадському харчуванні в громадському харчуванні, **Societe Generale** в банківському секторі чи **Renault** в автомобілебудуванні. **McDonald's** став одним з найбільш відомих випадків виходу компанії з Росії, привернувши багато уваги. Свої ресторани компанія продала власному франчайзі. **Societe Generale** продав Росбанк Інтерросу Володимира Потаніна⁶. Чистий збиток Групи склав близько 3,2 мільярда євро⁷. В той же час, **HSBC**, **Citi** і **Unicredit** ведуть переговори про продаж свого російського бізнесу, але безрезультатно протягом всього цього часу.

Санкції суттєво вплинули на автомобільну галузь – більшість автомобільних заводів були вимушені зупинитись. Втім абсолютна більшість виробників залишаються в РФ, виплачують зарплату своїм співробітникам, якщо не повністю то частково. Лише **Renault** передав свою частку концерну «АвтоВАЗ» Науково-дослідницькому автомобільному інституту фактично безкоштовно⁸.

Якщо ж розділити компанії, що повністю вийшли з Росії, по секторах, то найбільше число складають компанії, що надають професійні послуги, зокрема консалтинг, бухгалтерські, рекламні та юридичні послуги. Це не дивно, адже виходу більшості з них сприяло введення санкцій (крім юридичних послуг). Серед компаній, що вийшли, зокрема, велика четвірка аудиторських компаній **Deloitte**, **EY**, **KPMG**, **PwC**, консалтингова компанія **McKinsey**, рекламні компанії **Ogilvy & Mather**, **GroupM** тощо. Для цих компаній найпоширенішою стратегією є відділення російського бізнесу як незалежної компанії, яка не має зв'язку з попереднім власником і більше не може використовувати назву компанії.

Одним з найчисельніших за кількістю компаній, що покинули ринок РФ став сектор FMCG, включаючи десять виробників харчових продуктів, напоїв, алкогольних напоїв та тютюну, два виробники косметики та виробника упаковки. Зокрема ринок покинули **Arla Foods**, **Nutreco**, **Sodexo**, **Raisio**, **Hortex**, **Primo Water**, **Fazer**, **Paulig**, **Tchibo**, **Imperial Brands**. Покинули ринок і три виробники одягу **LPP**, **Marks & Spencer** та **Brav**.

У списку набагато менш представлені компанії важкої промисловості, адже їм важче вийти з ринку. З іншого боку, саме їх вихід промислових компаній найбільше впливає на російську економіку. Оскільки процес може розтягнутися на роки, важливим є продовжувати тиснути на бізнес, не даючи компаніям можливості відновлювати співпрацю з РФ, а навпаки, наближати їх до повного виходу з ринку.

Кількість компаній, що завершили вихід з ринку РФ, за секторами

Джерело: на основі даних KSE Institute

⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3528076-iz-rosii-vze-pisli-vsestero-bilse-kompanij-niz-iz-par-za-20-rokiv-aparteidu-kuleba.html>

⁵ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-21/philip-morris-ceo-says-russia-exit-won-t-happen-until-year-end#xi4y7vzkg>

⁶ <https://www.rosbank.ru/o-banke/press-sluzhba/rosbank-i-rosbank-strakhovanie-stali-chastyu-interrosa/>

⁷ <https://www.societegenerale.com/en/news/press-release/closing-sale-rosbank-and-its-subsidiaries/>

⁸ <https://www.reuters.com/business/autos-transportation/renault-transfer-avtovaz-stake-moscow-government-interfax-2022-04-26/>

Що нового відбулось минулого тижня – ключові новини з щоденного моніторингу KSE (оновлення щотижня)

18.07.2022

***H&M (Hennes and Mauritz)** (Швеція, Споживчі товари та одяг) Статус за KSE - *виходить*

H&M продає свій бізнес у Росії. Магазини бренду тимчасово відкриються для розпродажу залишків

<https://www.unian.ua/russianworld/h-m-yde-z-rosiji-cherez-viyskove-vtorgnennya-v-ukrajinu-novini-rosiji-11907315.html>

19.07.2022

***НІОС** (Іран, Енергетика, нафта та газ) Статус за KSE - *залишаються*

Іран і російський "Газпром" підписали первинну угоду про енергетичну співпрацю

<https://www.reuters.com/business/energy/iran-russias-gazprom-sign-primary-deal-energy-cooperation-2022-07-19/>

20.07.2022

***Mothercare** (Велика Британія, Споживчі товари та одяг) Статус за KSE - *виходить*

Британський бренд дитячих товарів і одягу Mothercare може покинути Росію - власник компанії кувейтська Alshaya Group почала пошуки покупців для бізнесу, але не виключений варіант розпродажу товарів, що залишилися, і закриття роздрібною мережі .

<https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/20/689368/>

<https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/07/19/932112-mothercare-mozhet-uiti>

***Mondi Group** (Велика Британія, FMCG) Статус за KSE - *вичікують*

Британська пакувальна компанія Mondi також заявила, що припинить свої зв'язки з Росією через вторгнення в Україну. Однак насправді він залишився і навіть подвоїв свій бізнес, допомагаючи фінансувати російську військову машину.

<https://euromaidanpress.com/2022/07/19/russias-milk-sector-was-crippled-by-sanctions-then-british-packaging-company-mondi-came-to-the-rescu/?swcfpc=1>

***Polymetal** (Велика Британія, Метал і мідь) Статус за KSE - *вичікують*

Поліметал планує продати російські активи, щоб уникнути ризику санкцій

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-19/polymetal-plans-to-sell-russian-assets-to-avert-sanctions-risk>

21.07.2022

***ABB** (Швейцарія, Електроніка) Статус за KSE - *виходить*

ABB вирішила залишити російський ринок через триваючу війну в Україні та вплив пов'язаних міжнародних санкцій. Коли почалася війна, ABB припинив приймати нові замовлення в Росії. Водночас він виконує невелику кількість існуючих договірних зобов'язань з місцевими клієнтами, дотримуючись чинних санкцій.

<https://new.abb.com/news/detail/93368/abb-to-exit-russian-market>

***Wargaming** (Кипр, Ігри) Status by KSE - *вийшли*

З СЕРПНЯ БІЛОРУСЬКА КОМПАНІЯ WARGAMING, ЯКА РОБИТЬ WORLD OF

https://thegeek.games/2022/07/20/from-august-the-originally-belarusian-company-wargaming-which-makes-world-of-tanks-games-will-stop-advertising-in-russia-and-belarus/?utm_source=dldr.it&utm_medium=twitter

***Edrington** (Велика Британія, Алкоголь та тютюн) Статус за KSE - *виходить*

***Beam Suntory** (США, Алкоголь і тютюн) Статус за KSE - *виходить*

Edrington разом з Beam Suntory досягли угоди про продаж спільного підприємства Maxxium Russia членам місцевої команди менеджменту; усі поставки до Росії залишилися призупиненими.

<https://www.edrington.com/en/news/edrington-and-russia>

<https://www.beamsuntory.com/en/news/Beam-Suntory-Russia-Statement>

22.07.2022

***Wartsila** (Фінляндія, Промислове обладнання) Статус за KSE - *вийшли*

Wärtsilä завершує вихід з російського ринку

<https://news.finance.ua/ua/fins-kyv-vyrobnyk-obladnannya-dlya-enerhetyky-ta-sudnobuduvannya-w-rtzil-zavershyv-vyhid-iz-rf>

<https://www.wartsila.com/media/news/21-07-2022-wartsila-completes-russian-market-exit-3130664>

***HSBC** (Велика Британія, Фінанси і платежі) Статус за KSE - *вичікують*

HSBC домовився про продаж російського підрозділу Експобанку

<https://news.finance.ua/ua/brytans-ka-hrupa-hsbc-domovylasya-pro-prodazh-biznesu-v-rosii-miscevomu-banku>

<https://www.reuters.com/markets/deals/exclusive-hsbc-agrees-deal-sell-russian-unit-expobank-2022-07-21/>

***McCain Foods** (Канада, Їжа та напої) Статус за KSE - *виходить*

Канадський гігант французької картоплі McCain Foods Ltd. продав своє російське підприємство з виробництва картоплі, завершивши вихід компанії з Росії.

<https://www.theglobeandmail.com/business/article-mccain-foods-sells-russian-potato-plant-completing-its-exit-from-the/?cmpid=rss>

***Philip Morris** (США, Алкоголь та тютюн) Статус за KSE - *вичікують*

Philip Morris планує покинути Росію до кінця 2022 року

<https://news.finance.ua/ua/philip-morris-planuye-pity-z-rosii-do-kincy-a-2022-roku>

<https://www.bloomberg.com/news/videos/2022-07-21/philip-morris-wants-out-of-russia-ceo-says-video>

***Primo Water** (США, Їжа та напої) Статус за KSE - *вийшли*

PRIMO WATER CORPORATION ВИХОДИТЬ З РОСІЇ

https://primowatercorp.com/investors/press-releases/news-details/?news_id=a4465e98-abc4-4928-8833-ca81f9718e33

***FIFA** (Швейцарія. Спорт) Статус за КСЕ - *виходить*

Російська збірна і російські клуби не будуть представлені в FIFA 23

<https://dotesports.com/fifa/news/russian-national-team-and-russian-clubs-to-be-banned-in-fifa-23>

23.07.2022

***Kuehne + Nagel AG** (Швейцарія, Логістика і транспорт) Статус за КСЕ - *виходить*

20 липня 2022 року компанія Кюенне+Nаgel продала свій бізнес у Російській Федерації, Азербайджані, Білорусі та Казахстані своєму керуючому директору. Це сталося після того, як 1 березня 2022 року компанія Кюенне+Nаgel оголосила про призупинення всіх поставок до/з Російської Федерації.

<https://home.kuehne-nagel.com/-/news/update-on-ukraine-and-russia>

Отримуйте більше деталей на щоденній основі

[Telegram bot КСЕ по моніторингу новин @exit_ru_bot](#)

[Твіттер проекту SelfSanctions](#)

[Сайт leave-russia.org](#)

[Твіттер сайту leave-russia.org](#)

[Підтримати проект через Patreon](#)